Jacek Bojarski, Marcin Weinkauf

Wczesnośredniowieczna osada w Kałdusie, woj. kujawsko-pomorskie, (stanowisko 2). Wstępne wyniki badań prowadzonych w latach 2007 – 2009

Osada stanowiąca przedmiot niniejszego opracowania wchodzi w skład rozległego zespołu osadniczego, badanego przez Instytut Archeologii UMK w Toruniu bez przerwy od 1996 roku. W ostatnich latach główny wysiłek skierowano na rozpoznanie charakteru zabudowy oraz faz zasiedlenia grodziska położonego przy Górze św. Wawrzyńca oraz osady podgrodowej położonej po jej południowo-wschodniej stronie (ryc. 1). Prace eksploracyjne zakończono natomiast na dwóch innych członach tego zespołu, tj. dwóch nekropolach zlokalizowanych na stanowisku 1 oraz na stanowisku 4. Oba cmentarzyska doczekały się zresztą pełnego opracowania odsłoniętych w ich granicach jam grobowych oraz analizy wchodzących w skład wyposażenia przedmiotów (Mons 2006, 2010).

Szerokopłaszczyznowe badania wykopaliskowe rozpoczęto na osadzie w 2002 roku. W ostatnich trzech sezonach pracami kierowali mgr mgr M. Weinkauf, V. Stawska oraz dr J. Bojarski przy udziale doktorantów: B. Kowalewskiej i S. Kalinowskiego. Opiekę i nadzór naukowy nad całością prac prowadzonych w Kałdusie sprawował prof. W. Chudziak[1]. Badaniom archeologicznym towarzyszyły specjalistyczne prace z zakresu archeozoologii oraz paleobotaniki. Pozyskany materiał przyrodniczy został przekazany do opracowania prof. dr. hab. D. Makowieckiemu z Instytutu Archeologii UMK (kości zwierzęce) oraz mgr J. Abramów, doktorantce Instytutu Archeologii UMK (makroszczątki roślinne).

W latach 2002–2006 rozpoznano główną część osady z 2. połowy VII – XIII wieku, oraz niewielką nekropolę z 2. połowy XI i początku XII wieku. Odkryto ponadto kilkadziesiąt obiektów pochodzących ze starszych faz użytkowania tego terenu, datowanych na młodszą epokę kamienia oraz wczesną epokę żelaza. Rezultaty tych badań były prezentowane na wcześniejszych sesjach sprawozdawczych, w tym na konferencjach Pomorzoznawczych (Weinkauf 2005, w druku a, b; Bojarski, Chudziak, Weinkauf 2006; Błędowski, Chudziak, Weinkauf 2007; Chudziak, Weinkauf 2009).

Kontynuowane w kolejnych latach (2007 – 2009) badania ukierunkowane zostały przede wszystkim na uchwycenie granic osiedla i rozpoznanie jego socjotopografii. W 2007 roku badaniami objęto część północno-zachodnią stanowiska o powierzchni 9 arów, zaś w roku 2008 część południowo-wschodnią o powierzchni 5,5 ara. W ostatnim sezonie (w 2009 roku) postanowiono maksymalnie poszerzyć rozpoznanie peryferii osady w kierunku południowym i wschodnim, stąd wytyczone w terenie wykopy miały charak-

[1] Prace terenowe realizowane były w ramach projektu badawczego pt. „Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Kałdusie – *chełmiński sedes regni principalis*", finansowanego przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

ter długich rowów o szerokości 5 m i długości 50 m, które w zależności od potrzeb poszerzano w celu uchwycenia pełnych granic odsłanianych obiektów osadniczych. Wykop zlokalizowany we wschodniej partii stanowiska przedłużono o 37 m, aż do naturalnego rozcięcia erozyjnego, ograniczającego cały kompleks osadniczy od strony wschodniej i północno-wschodniej. Udało się w ten sposób ustalić zasięg osady wczesnośredniowiecznej w tej części terenu. W wykopach zlokalizowanych na południu natrafiono natomiast na kolejne skupisko wczesnośredniowiecznych jam osadniczych, oddzielone od zasadniczej części osiedla kilkumetrową strefą bezobiektową[2]. W sumie w ciągu ostatnich trzech sezonów wykopaliskowych przebadano obszar o powierzchni 20,5 ara, a licząc od początku badań – łącznie około 55 arów (ryc. 2).

Poza różnego typu pozostałościami zabudowy mieszkalno-gospodarczej datowanej na wczesne średniowiecze i pradzieje oraz grobami szkieletowymi, na stratygrafię stanowiska składają się nawarstwienia o charakterze ciągłym, związane z procesami akumulacji osadów w miejscach najintensywniej użytkowanych w przeszłości, jak również związane z naturalnymi procesami sedymentacji piasków eolicznych pochodzących z głębi wysoczyzny. Warstwy te tworzyły dość znacznej miąższości pokłady piasków luźnych, wyznaczających jednocześnie przerwy w zasiedleniu tego terenu.

Na podstawie wyników badań z ostatnich trzech lat stratygrafia południowej i wschodniej partii stanowiska przedstawia się następująco. Najstarszy poziom użytkowania tego terenu związany jest z młodszą epoką kamienia; reprezentują go nieliczne jamy kulturowe, uchwycone w kilku punktach w południowej części stanowiska, zawierające ułamki naczyń kultury pucharów lejkowatych. Zalegały one na starszym poziomie piasków eolicznych, przykrywających gliniasty calec. Kolejny poziom osadniczy tworzą warstwy i obiekty związane z osadnictwem kultury pomorskiej z wczesnej epoki żelaza występujące na całej badanej powierzchni stanowiska. Od poziomu neolitycznego oddziela je warstwa piasków eolicznych (warstwa 19). Bliższa obserwacja relacji stratygraficznych występujących w różnych strefach stanowiska wskazuje, że we wczesnej epoce żelaza dochodziło do kilkukrotnego cyklicznego opuszczania i ponownego zasiedlania tego terenu, do czego przyczyniała się postępująca degradacja gleb oraz przybierające okresowo na intensywności procesy nawiewania piasków. Kolejne fazy osadnicze wyznaczają wąskie laminy iłów oraz zniszczonych poziomów glebowych, przewarstwione piaskami.

Nad reliktami zabudowy z wczesnej epoki żelaza występuje dużej miąższości warstwa piasku eolicznego (warstwy 2, 17, 47), powyżej którego zalegały nawarstwienia związane z pozostałością osiedla z okresu wczesnego średniowiecza oraz groby szkieletowe (południowo-zachodnia i zachodnia część stanowiska). Relikty zabudowy mieszkalnej oraz jamy grobowe przykrywa warstwa zbitego gliniastego piasku przesyconego próchnicą (warstwa 6, 16 i 46), zawierającego liczne ułamki naczyń, kości zwierzęce oraz różnego rodzaju przedmioty związane z życiem codziennym mieszkańców osady, datowane na 2. połowę XII i początek XIII wieku.

Z uwagi na wciąż niepełne opracowanie materiałów źródłowych, w tym miejscu zaprezentowane zostaną tylko wybrane kwestie odnoszące się do najważniejszych rezultatów prac prowadzonych w latach 2007 – 2009.

W obrębie przebadanej powierzchni stanowiska odsłonięto i zadokumentowano kolejnych 385 różnego rodzaju obiektów, na które składają się 154 jamy mieszkalno-gospodarcze, 112 jam

[2] Odkryto tu natomiast duże zagęszczenie jam kulturowych pochodzących z wczesnej epoki żelaza oraz jamy datowane na młodszą epokę kamienia (kultura pucharów lejkowatych).

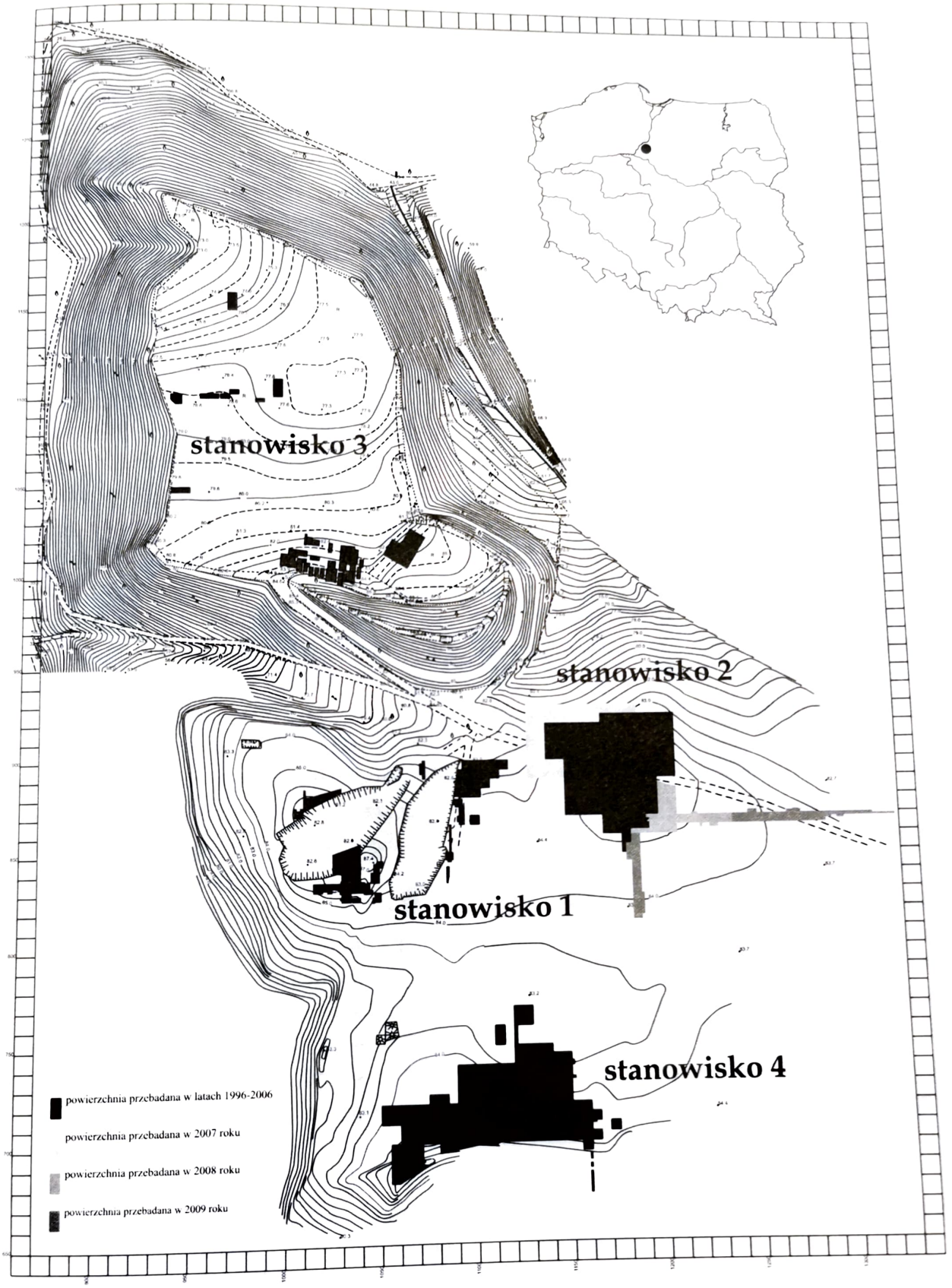

Ryc. 1. Kałdus, gm. Chełmno, stanowisko 2. Plan sytuacyjno-wysokościowy zespołu osadniczego w Kałdusie z zaznaczoną lokalizacją wykopów na osadzie podgrodowej w latach 2007 – 2009 (rys. M. Weinkauf).

Abb. 1. Kałdus, Gemeinde Chełmno, Fundstelle 2. Höhen-Lage-Plan des Siedlungskomplexes von Kałdus mit gekennzeichneter Gruben-Lage in der Vorburgsiedlung – 2007-2009 (Zeichnung M. Weinkauf).

posłupowych, dwa groby szkieletowe (grób 38 i 64), jeden grób ciałopalny popielnicowy (obiekt 1104) oraz cztery obiekty delimitujące obszar osiedla wczesnośredniowiecznego, w tym rów (obiekt 188), badany już od kilku sezonów oraz pozostałości trzech palisad-płotów (obiekty 667, 669 i 769). W przypadku 112 jam nie udało się ustalić ich przeznaczenia. Pod względem chronologii podział ten przedstawia się następująco: na okres pradziejów (głównie wczesna epoka żelaza) wydatowano 136 jam, z wczesnym średniowieczem powiązano 196 obiektów (nie licząc wspomnianych dwóch grobów), natomiast w stosunku do 51 obiektów nie określono ich chronologii (ryc. 3).

Odsłonięte relikty zabudowy mieszkalno-gospodarczej z wczesnego średniowiecza koncentrowały się głównie wzdłuż osi kulminacji terenu, w pasie o szerokości około 20 m. Takie rozplanowanie osiedla udało się już potwierdzić w pierwszych sezonach badań stanowiska. Lokalizacja odkrytych jam, jak również pozostałości palisad, wskazuje na istnienie w młodszych fazach funkcjonowania osiedla odrębnych zagród. Jedna z nich znajdowała się w północno-zachodniej partii stanowiska, gdzie wystąpiło duże skupisko obiektów o charakterze produkcyjnym. Układały się one liniowo, równolegle do rowu – obiekt 188. Cała ta grupa jam powiązana była z dwoma obiektami mieszkalnymi (obiekty 815 i 880) ogrodzonymi od strony północno-wschodniej palisadą (obiekt 667). Po jej północnej stronie występowało kolejne zgrupowanie dużych jam produkcyjnych, które były oddzielone od wschodniej części osiedla przez pozostałości innego ogrodzenia (obiekt 669). Skupisko to należy traktować jako część większej zagrody, której duży fragment zadokumentowano w trakcie badań wcześniejszych.

Analiza wielkości oraz treści i charakteru wypełniska poszczególnych jam odkrytych w obrębie północno-zachodniej części osady umożliwiła określenie ich funkcji i chronologii. Do obiektów o charakterze mieszkalnym można zaliczyć obiekt 815 o mniej więcej czworokątnym zarysie i wymiarach w rzucie 4 na 3 m i miąższości 0,9 m, datowany na XI wiek. Za mieszkalny uznano również obiekt 850 – owalny w planie o wymiarach 2,9 x 1,8 m i nieckowaty w przekroju, głębokości 0,5 m, reprezentujący typowy dla północnej strefy Słowiańszczyzny zachodniej przykład zabudowy (Dulinicz 2001). Użytkowanie obiektu na podstawie ceramiki oraz daty radiowęglowej ustalono na okres od końca VIII do połowy IX wieku.

Drugą grupę obiektów stanowiły jamy produkcyjne. Szczególnie licznie występowały po południowo-wschodniej i wschodniej stronie zwartej części zabudowy osiedla. Zaliczono do nich piecowiska oraz paleniska. Wśród pieców wyróżniono dwa ich rodzaje. Pierwszy związany, być może, z obróbką metalurgiczną lub wypałem naczyń, charakteryzował się dwuczęściową strukturą, na którą składał się nieckowaty płytki kanał z zalegającymi w jego obrębie grudkami polepy oraz owalne lub okrągłe palenisko, znajdujące się przy wylocie poziomego kanału. Ten typ reprezentowały jamy 947 i 967. Długość ich wynosiła 1,6 m, przy szerokości 0,5 – 0,6 m, a miąższość części wlotowej około 0,3 – 0,4 m. Drugi rodzaj pieców reprezentowały duże owalne jamy o wymiarach w rzucie około 2,5 x 1,9 m lub nieco mniejsze, w kształcie wydłużonego owalu o wymiarach 1,9 x 1,3 m, czy też duże prawie okrągłe o średnicy ponad 2 m. Wszystkie miały wannowaty przekrój i miąższość od 0,6 do 0,8 m. Na dnie jam zalegały warstwy drobnych przepalonych kamieni oraz grudy polepy i warstwy spalenizny, wskazujące na wielokrotne ich wykorzystywanie. Warstwy polepy występowały również w górnej partii jam, stanowiąc pozostałość glinianych kopuł lub innych integralnych elementów tych pieców. Funkcję pieców pełniły również podobnej wielkości i kształtu, ale nieco płytsze jamy, których dno wyłożone było polepą (obiekt 893; ryc. 4) lub warstwą dużych kamieni (obiekt 845).

Podobne pod względem wielkości i formy były jamy, których wypełnisko było bardziej jednorodne i zawierało mniejsze ilości spalenizny

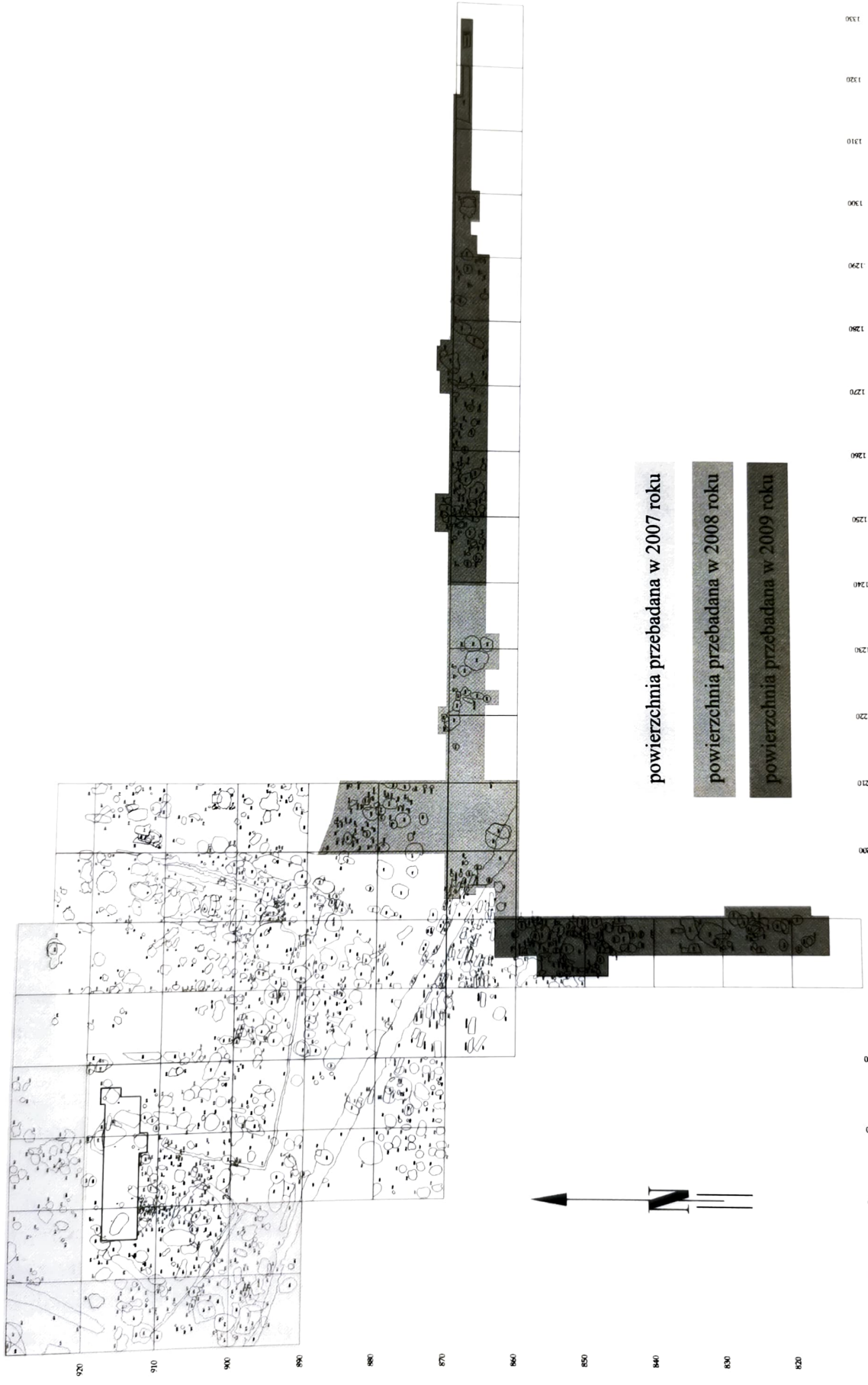

Ryc. 2. Kałdus, gm. Chełmno, stanowisko 2. Planigrafia obiektów kulturowych odsłoniętych od 2002 roku z zaznaczonym zakresem badań w latach 2007–2009 (rys. M. Weinkauf).

Abb. 2. Kałdus, Gemeinde Chełmno, Fundstelle 2. Planigrafie der seit 2002 freigelegten Kulturobjekte mit gekennzeichnetem Untersuchungsbereich der Jahre 2007-2009 (Zeichnung M. Weinkauf).

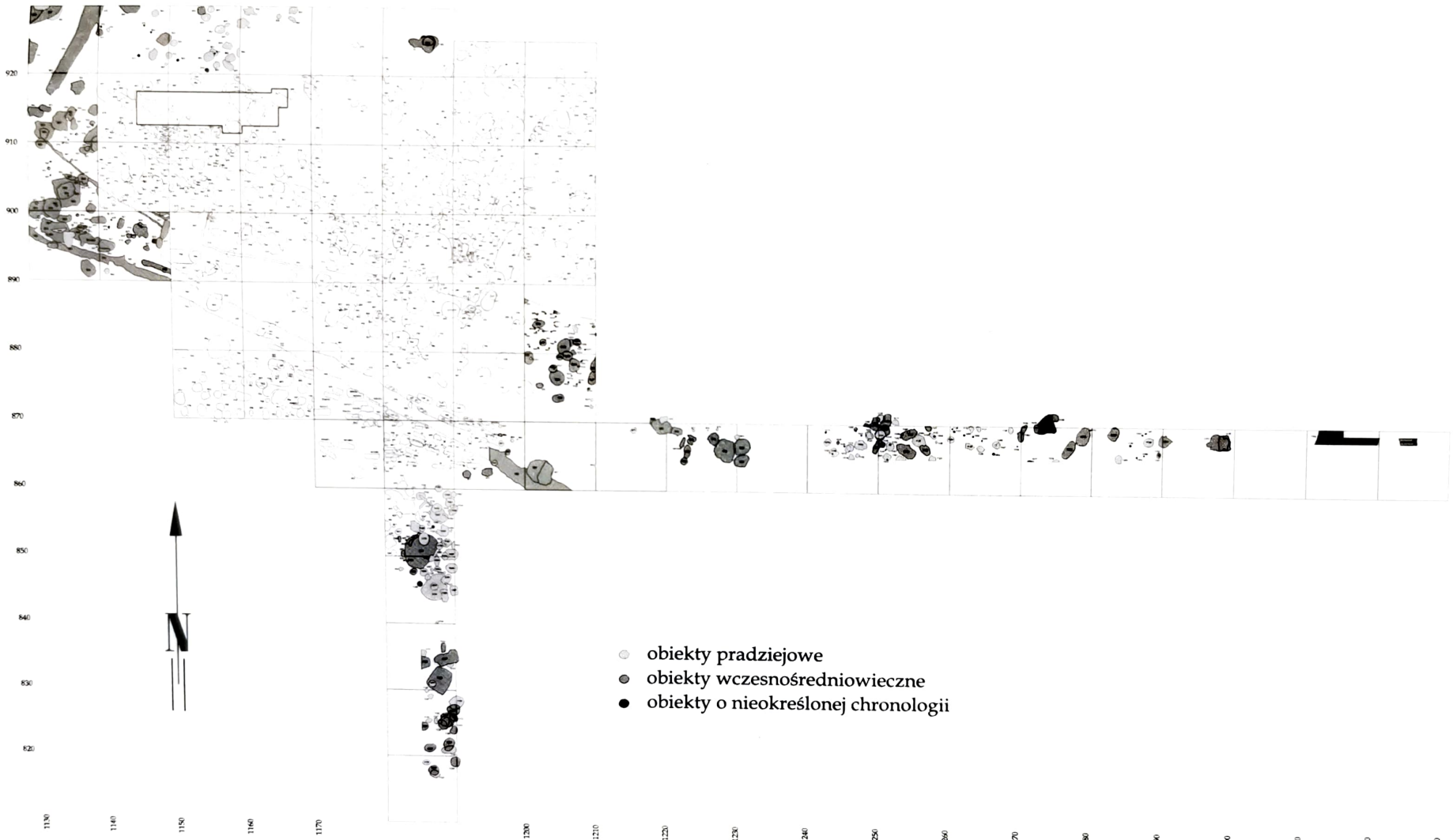

Ryc. 3. Kałdus, gm. Chełmno, stanowisko 2. Planigrafia obiektów kulturowych o chronologii pradziejowej i wczesnośredniowiecznej (rys. M. Weinkauf).

Abb. 3. Kałdus, Gemeinde Chełmno, Fundstelle 2. Planigrafie der Kulturobjekte mit vorzeitlicher und frühmittelalterlicher Chronologie (Zeichnung M. Weinkauf).

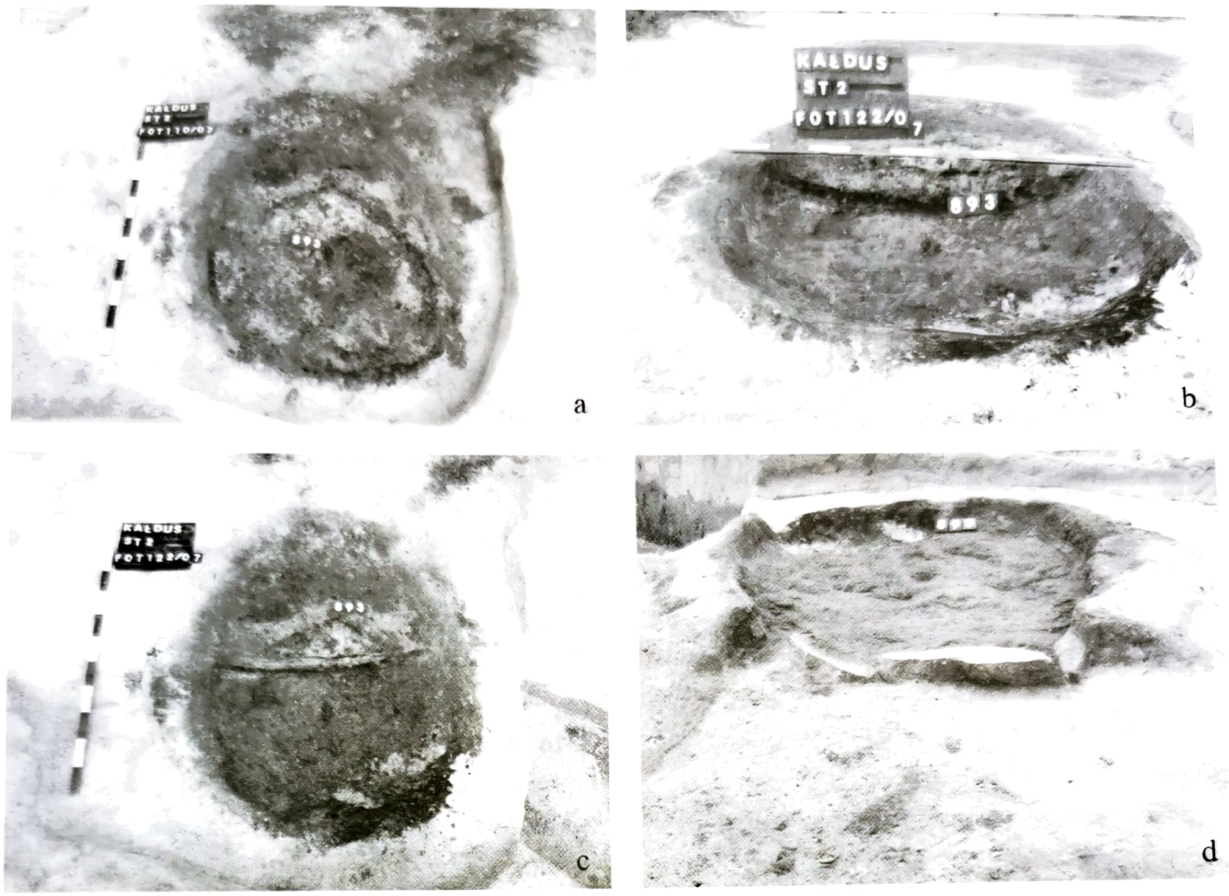

Ryc. 4. Kałdus, gm. Chełmno, stanowisko 2. Obiekt 893: rzut (a, c-d), profil północny (b) (fot. W. Ochotny).

Abb. 4. Kałdus, Gemeinde Chełmno, Fundstelle 2. Objekt 893: Querschnitt (a, c-d), Nordprofil (b) (Foto W. Ochotny).

oraz węgli drzewnych. W zasypisku tych jam występowało zazwyczaj duże nagromadzenie ułamków naczyń i kości zwierzęcych oraz liczne zabytki nieceramiczne, takie jak ozdoby, części oporządzenia jeździeckiego, okucia i kabłąki wiader, noże, haczyki na ryby, a nawet przedmioty związane z wymianą – monety, odważniki, czy znaleziony w jednym z obiektów fragment wagi szalkowej (obiekt 982). Wymiary tych jam wynosiły od 1,5 do ponad 2 m długości przy szerokości 1 – 1,5 m. Miąższość ich nie przekraczała 1 m. Jamy tego rodzaju mogły stanowić rodzaj schowka-piwnicy, a większe, których powierzchnia wynosiła około 8 m^2, mogły stanowić części zagłębionych w ziemi budynków – warsztatów rzemieślniczych (np. obiekty 942 i 958).

Liczną grupę stanowiły pozostałości otwartych palenisk. Jamy te charakteryzowały się owalnym lub zbliżonym do okrągłego kształtem oraz nieckowatym przekrojem o miąższości 0,2 – 0,3 m. W ich wypełnisku występowały przepalone kamienie, zalegające na całym dnie lub tylko na krawędzi paleniska. Niektóre z nich uważać można za integralną część pieców, z którymi mogły być związane przestrzennie i funkcjonalnie. Takie pary, piec plus palenisko, tworzyły obiekty 970 i 1002, 983 i 986, a także 994 i 995.

Odrębną grupę obiektów stanowiły jamy posłupowe. Część z nich występowała osobno, nie wchodząc w bliższe relacje z innymi obiektami, inne natomiast tworzyły wyraźne układy liniowe, które można interpretować jako pozostałości słupowej konstrukcji ścian budynków naziemnych. Tego rodzaju układy dostrzeżono między innymi w sąsiedztwie obiektu mieszkalnego nr 886, czy wokół jam produkcyjnych

zgrupowanych w południowo-wschodniej partii osady badanej w 2008 roku. Rzędowy układ słupów uchwycono również w części wschodniej badanej w 2009 roku.

W sezonach 2007 i 2008 kontynuowano także rozpoznanie rowu – obiektu 188. Rów ten przecina stanowisko z NW na SE. Dotychczas rozpoznano go na długości prawie 90 m. W przekroju jest nieckowaty lub lekko V-kształtny i charakteryzuje go szerokość od 2 do ponad 3 m. Wydaje się, że oddzielał on młodszą część osiedla datowaną na XII – początek XIII wieku od zlokalizowanego po jego południowej stronie cmentarzyska z 2. połowy XI wieku. Powstanie rowu wiązać można z potrzebą rozgraniczenia części mieszkalnej osiedla od miejsca grzebania zmarłych. Nastąpiło to jednak już w czasie, gdy pamięć o rzeczywistych granicach cmentarza uległa zatarciu, ponieważ przy jego kopaniu zniszczono kilka najbardziej na północ położonych jam grobowych. Jamy te, z uwagi na swój układ i orientację, jak również bogatsze wyposażenie mogły należeć do najstarszej grupy pochówków. Młodsze groby, znajdujące się bardziej na południe miały orientację po linii E-W i zawierały uboższe i mniej zróżnicowane wyposażenie. W 2008 roku wyeksplorowano dwa ostatnie najbardziej skrajne groby nr 38[3] oraz 64 (ryc. 5). Nawiązywały one do najstarszego układu jam grobowych zorientowanych po osi NW-SE. W obu grobach znajdowały się szkielety ułożone na wznak, czaszką skierowane na NW. Ich wyposażenie stanowił pierścionek i jeden szklany paciorek.

W założonych w skrajnej wschodniej części stanowiska wykopach natrafiono na dwa zgrupowania obiektów wczesnośredniowiecznych, oddzielonych od siebie pustą przestrzenią o szerokości około 10 – 12 m, w obrębie której występowało kilkanaście negatywów słupów ustawionych wzdłuż jednej linii. Na szczególną uwagę obok licznej grupy jam o charakterze produkcyjnym zasługują zwłaszcza dwa obiekty: o numerze 1030, w którym znaleziono 16 srebrnych monet z XII wieku (ryc. 6) oraz obiekt 1176, który stanowił pozostałość studni o charakterze gospodarczym, najprawdopodobniej poidła dla zwierząt (ryc. 7). Odkryto go na wschodnim krańcu osiedla w sztucznym obniżeniu terenowym, w którym łatwo mogła zbierać się woda podskórna lub opadowa. Dno jamy stanowiło naturalne, nieprzepuszczalne gliniaste podłoże. Obiekt miał bardzo regularny kształt w rzucie oraz w przekroju. W narożnikach czytelne były negatywy pionowych słupków, wzmacniających szalowanie ścian. Niestety, drewno nie zachowało się. Właściwy wymiar poidła wynosił 166 x 162 cm, a całkowita miąższość około 60 cm.

W części południowej wystąpiło natomiast duże skupisko jam stanowiących najprawdopodobniej wyodrębnioną partię zabudowy osiedla z 2. połowy XII wieku. Od zasadniczego trzonu osiedla oddzielał ją wspomniany wyżej rów, cmentarzysko oraz pusta przestrzeń, w obrębie której stwierdzono wyłącznie jamy pradziejowe. Wyjątkiem był tutaj duży obiekt nr 369 – o funkcjach mieszkalnych, odsłonięty podczas badań w 2004 roku, ale wyeksplorowany dopiero w bieżącym sezonie wykopaliskowym (ryc. 8). W części wschodniej obiekt miał prawie czworokątny zarys, w części zachodniej był zaokrąglony. Wymiary obiektu wynosiły 5,5 x 4 m przy miąższości 0,6 m. W jego obrębie nad poziomem użytkowym odsłonięto pozostałości paleniska wyłożonego kamieniami. Obiekt ten łączyć należy z wcześniejszą fazą zasiedlenia datowaną na 2. połowę XI wieku. Układ nawarstwień wskazuje na dwa etapy użytkowania obiektu.

W skład wydzielonej najbardziej południowej części zabudowy wchodziła półziemianka gospodarcza o wymiarach 3 x 3 m (ob. 1159) oraz głębokie jamy zasobowe (1157, 1158)

[3] Grób 38 uchwycono częściowo już w 2004 roku, wówczas jednak go nieeksplorowano.

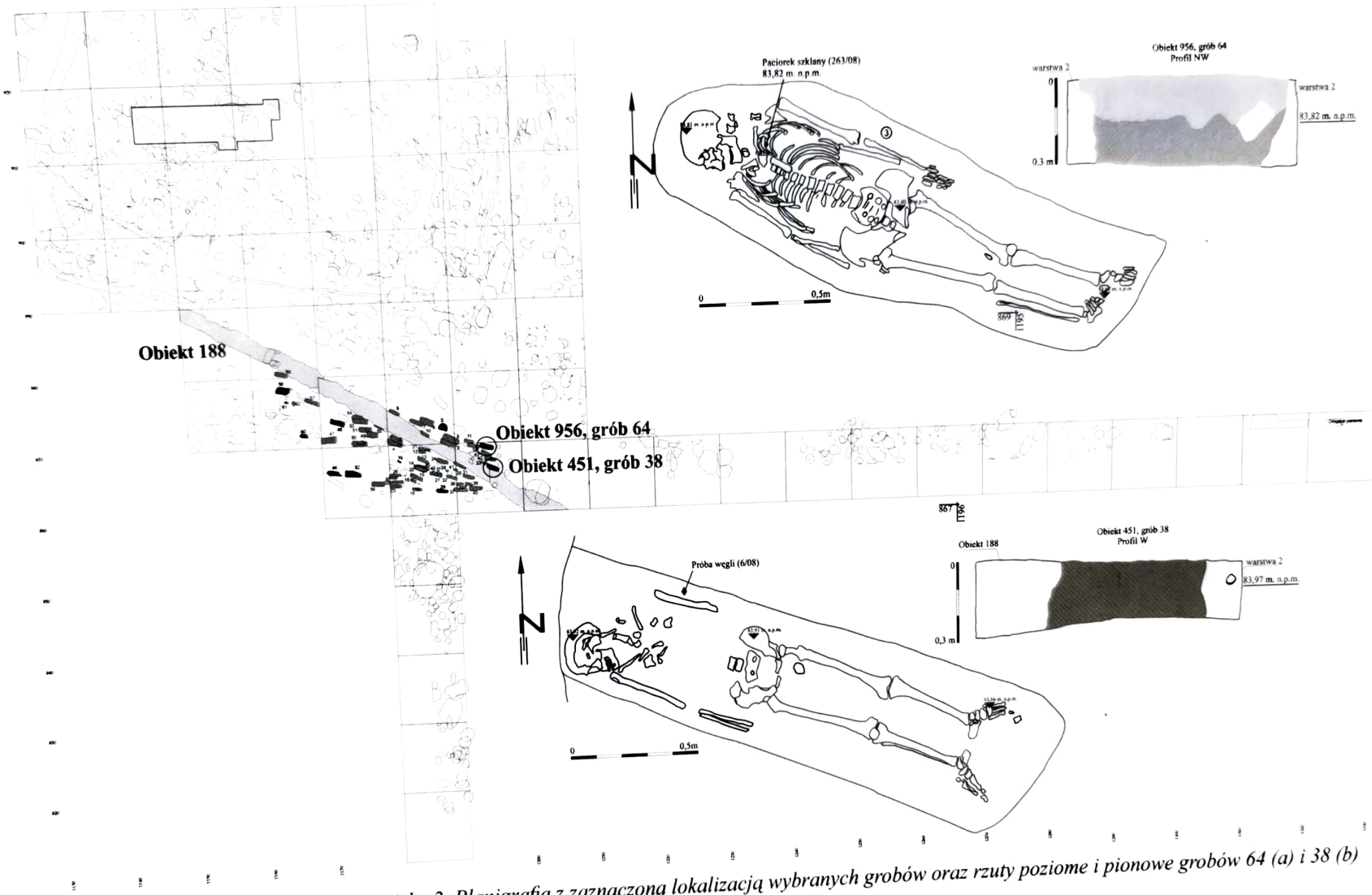

Ryc. 5. Kałdus, gm. Chełmno, stanowisko 2. Planigrafia z zaznaczoną lokalizacją wybranych grobów oraz rzuty poziome i pionowe grobów 64 (a) i 38 (b) (rys. J. Bojarski, M. Weinkauf).

Abb. 5. Kałdus, Gemeinde Chełmno, Fundstelle 2. Planigrafie und gekennzeichnete Lage von ausgewählten Gräbern sowie Grund- und Aufrisse der Gräber 64 (a) und 38 (b) (Zeichnung J. Bojarski, M. Weinkauf).

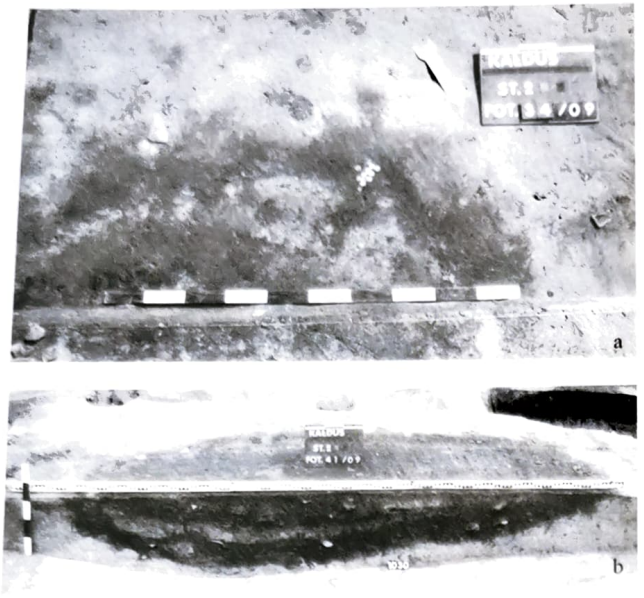

Ryc. 6. Kałdus, gm. Chełmno, stanowisko 2. Obiekt 1030: rzut (a), profil północno-wschodni (b) (fot. J. Bojarski, W. Ochotny).

Abb. 6. Kałdus, Gemeinde Chełmno, Fundstelle 2. Objekt 1030: Querschnitt (a), Nord-Ost-Profil (b) (Foto J. Bojarski, W. Ochotny).

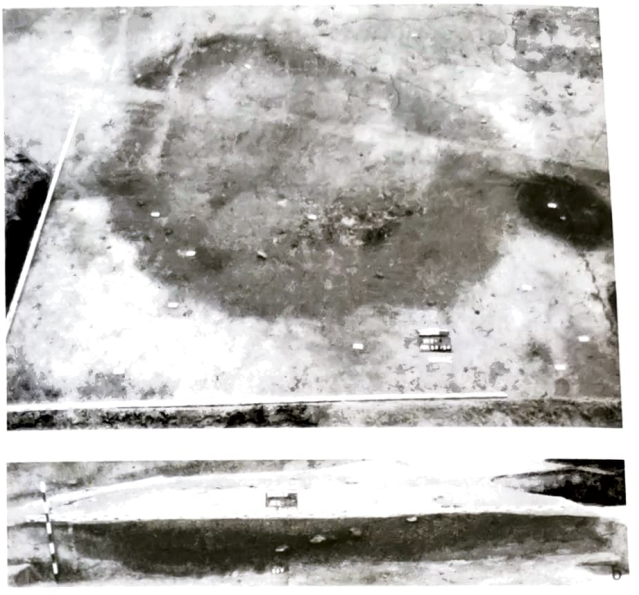

Ryc. 8. Kałdus, gm. Chełmno, stanowisko 2. Obiekt 369: rzut (a), profil południowo-zachodni (b) (fot. J. Bojarski).

Abb. 8. Kałdus, Gemeinde Chełmno, Fundstelle 2. Objekt 369: Querschnitt (a), Süd-West-Profil (b) (Foto J. Bojarski).

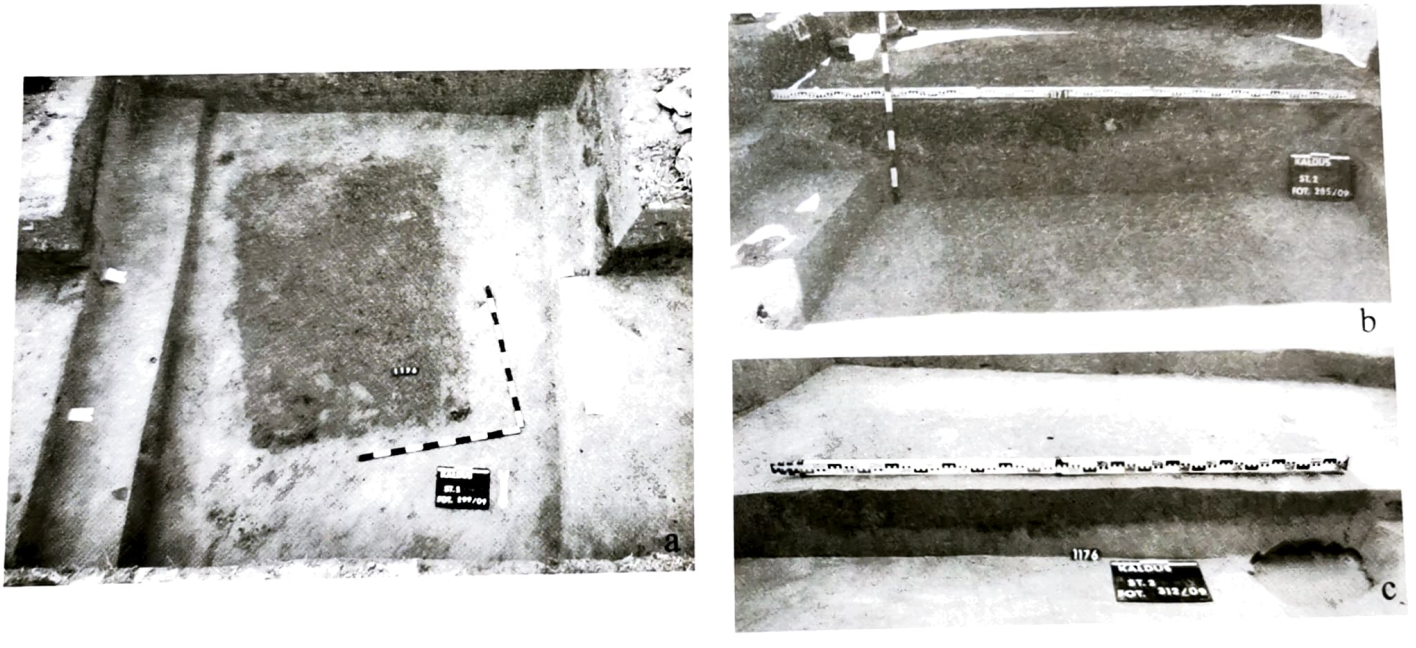

Ryc. 7. Kałdus, gm. Chełmno, stanowisko 2. Obiekt 1176: rzut (a), profile południowy (b) i zachodni (c) (fot. W. Ochotny).

Abb. 7. Kałdus, Gemeinde Chełmno, Fundstelle 2. Objekt 1176: Querschnitt (a), südliches (b) und westliches (c) Profil (Foto W. Ochotny).

położone po północnej stronie ziemianki, jak również liczna grupa palenisk i pieców ziemnych (1031 – 1033, 1091, 1107, 1145 – 1149) zlokalizowanych na południe od ziemianki. Całość rozciągała się na przestrzeni 20 m po linii N-S. Nie ustalono jednak zasięgu tego skupiska w kierunku E i W. Części jam nie udało się wyeksplorować i pozostawiono je do kolejnych sezonów badawczych. Prawdopodobnie zgrupowanie to należy traktować jako samodzielną zagrodę lub kolejną wydzieloną część osiedla rozciągającego się w kierunku południowym. Być może przyszłe badania pozwolą wyjaśnić tę kwestię. Nierozstrzygnięty, z powodu braku czasu, pozostał również problem charakteru regularnie układającej się warstwy spalenizny, znajdującej się na północ od wspomnianego skupiska obiektów, w obrębie której odsłonięto ślady spalonych słupów, zmurszałe drewno oraz liniowe negatywy, ślady bliżej nieokreślonych konstrukcji drewnianych. Wykonano tylko plan odsłoniętej warstwy, kończąc eksplorację na poziomie partii stropowej. Zadokumentowane ślady drewna oraz regularny układ warstwy można wstępnie interpretować jako relikt naziemnej zabudowy mieszkalnej.

Na materiał ruchomy pozyskany w ciągu trzech lat składa się prawie 35 tysięcy ułamków naczyń wczesnośredniowiecznych oraz prawie 9 tysięcy fragmentów naczyń z wczesnej epoki żelaza i około 500 ułamków naczyń neolitycznych. Na podstawie wstępnej analizy stylistyczno-technicznej większość ułamków naczyń wczesnośredniowiecznych przyporządkowano do dwóch faz lokalnej wytwórczości datowanych na XII – początek XIII wieku (faza VIII i IX). Tylko niewielki zbiór naczyń pochodzący z kilku jam reprezentuje wcześniejsze fazy lokalnej wytwórczości ceramicznej (VII – XI wiek). Oprócz ceramiki liczną grupę źródeł stanowiły kości zwierzęce oraz makroszczątki roślinne.

Ponadto odkryto blisko 1000 przedmiotów związanych z życiem codziennym mieszkańców wczesnośredniowiecznego osiedla, w tym wiele przedmiotów wskazujących na rozległe kontakty handlowe (ryc. 9). Najliczniejszą grupę stanowiły noże, przęśliki tkackie, igły żelazne, haczyki na ryby i osełki. Ważne znaczenie dla określenia produkcyjnego charakteru osiedla miały występujące licznie w obiektach i warstwach odpady produkcji metalurgicznej, w tym spieki, żużle, odpady procesów odlewniczych oraz złom srebrny lub ołowiany w postaci sztabek, drutów lub sopli. O bogactwie mieszkańców, ich zajęciach, a tym samym i randze osiedla, świadczą znaleziska przedmiotów związanych z wymianą lokalną i dalekosiężną, w tym monety, których odkryto tylko w ciągu ostatnich trzech sezonów 31, a także odważniki (18 sztuk) i elementy brązowych składanych wag szalkowych. Do ważnych znalezisk można także zaliczyć dwa krzyżyki ołowiane oraz kostki i piony do gry wykonane z poroża, związane z różnymi społecznymi i ideowymi aspektami życia mieszkańców. Osobną grupę stanowiły odkrywane w wypełnisku jam oraz w ich otoczeniu elementy stroju (sprzączki, klamry, okucia pasów i rzemieni), biżuterii (głównie kabłączki skroniowe, pierścionki i paciorki szklane), jak również części uzbrojenia (np. ostrogi, groty strzał itp.).

Oprócz materiałów źródłowych z wczesnego średniowiecza odkryto również przedmioty pochodzące ze starszych okresów użytkowania tego terenu. Wspomnieć wypada w tym miejscu o depozycie przedmiotów brązowych zalegających w nawarstwieniach odsłoniętych w południowej części stanowiska. Najbliższe do niego analogie znane są z terenów wschodniej części Morza Śródziemnego, a wchodzące w jego skład przedmioty, tj. topór, zapinka oraz sztylet można datować na wczesną epokę brązu (ryc. 10).

Podsumowując ostatnie trzy sezony badań warto podkreślić kilka istotnych kwestii. Udało

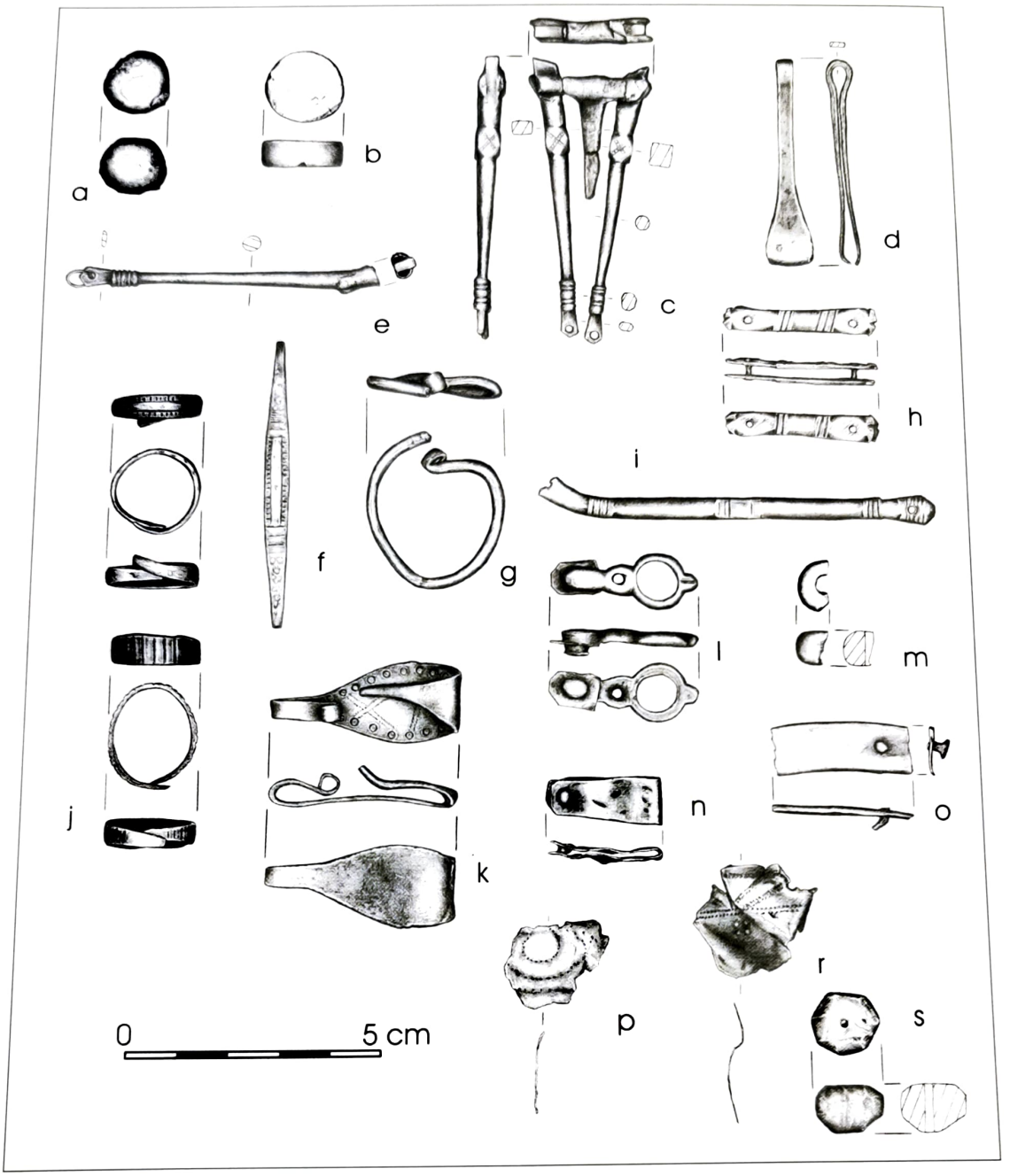

Ryc. 9. Kałdus, gm. Chełmno, stanowisko 2. Wybór zabytków wydzielonych znalezionych w humusie (n, o, r), warstwie 6 (b, f, g, i, j, l, p) oraz obiektach 188 (a, d, h, s), 982 (c), 952 (m), 958 (k); a – odważnik (nr inw. 251/08), b – odważnik ołowiany (126/08), c – waga składana (464/08), d – pinceta brązowa (218/08), e – ramię wagi (230/08), f – pierścionek brązowy (157/08), g – kabłączek ołowiany (330/08), h – okucie pochewki (240/08), i – okucie brązowe pochewki (357/08), j – pierścionek brązowy (58/08), k – zapinka srebrna (259/08), l – okucie pasa (108/08), m – paciorek szklany (399/08), n – okucie pochewki (34/08), o – okucie pasa (366/08), p – okucie pochewki (425/08), r – okucie pochewki (12/08), s – paciorek z kryształu górskiego (328/08) (rys. B. Kowalewska).

Abb. 9. Kałdus, Gemeinde Chełmno, Fundstelle 2. Auswahl von im Humus (n,o,r), in Schicht 6 (b, f, g, i, j, l, p) sowie in den Objekten 188 (a,d,h,s), 982 (c), 952 (m) und 958 (k) freigelegten historischen Funden; a – Gewicht Inv.-Nr. 251/08), b – Bleigewicht (126/08), c – zusammensetzbare Waage (464/08), d – Bronzepinzette (218/08), e – Waagenarm (230/08), f – Bronzefingerring (157/08), g – Bronzebügel (330/08), h – Scheidenbeschlag (240/08), i – bronzener Scheidenbeschlag (357/08), j – Bronzefingerring (58/08), k – Silberfibel (259/08), l – Gürtelbeschlag (108/08), m – Glasperle (399/08), n – Scheidenbeschlag (34/08), o – Gürtelbeschlag (366/08), p – Scheidenbeschlag (425/08), r – Scheidenbeschlag (12/08), s – Bergkristall-Perle (328/08) (Zeichnung B. Kowalewska).

Ryc. 10. Kałdus, gm. Chełmno, stanowisko 2. Depozyt znaleziony w arze 1180/850, ćw. B; topór, sztylet i zapinka binoklowata (fot. J. Bojarski).

Abb. 10. Kałdus, Gemeinde Chełmno, Fundstelle 2. Depotfund vom Ar 1180/850, Viertel B; Axt, Dolch und Brillenfibel (Foto J. Bojarski).

się ustalić zasięg wczesnośredniowiecznego osiedla. Stwierdzono mianowicie, że zabudowa, choć rozproszona, w kierunku wschodnim sięgała prawie do naturalnego rozcięcia erozyjnego, dnem którego najprawdopodobniej w okresie funkcjonowania osiedla biegła częściowo brukowana droga prowadząca w dolinę Wisły, której pozostałości odsłonięto w 2009 roku. Także od strony północno-zachodniej i zachodniej ustalono granicę osiedla. W znacznym stopniu poszerzono również wiedzę na temat południowej części stanowiska, dotąd najsłabiej poznanej. Odsłonięte tam duże zgrupowanie jam skupionych wokół niewielkiej półziemianki oraz nieprzebadane do końca ślady bliżej nieokreślonej konstrukcji naziemnej można uznać za wyodrębnioną partię osiedla ewentualnie kolejną zagrodę. Wciąż jednak najsłabiej rozpoznany pozostaje teren po południowo-wschodniej stronie osiedla, gdzie spodziewać się można kolejnego zgrupowania zagród. W tym kontekście niezwykle istotne wydaje się być ustalenie przebiegu w tej części stanowiska rowu – obiektu 188. Pozostaje mieć nadzieję, że następne sezony badawcze przyniosą odpowiedź na te i inne pytania dotyczące wielu ważnych kwestii, związanych z funkcjonowaniem osiedla, jego rolą i związkami z pozostałymi członami zespołu osadniczego.

Literatura

Błędowski P., Chudziak W., Weinkauf M.
2007 *Wczesnośredniowieczna osada podgrodowa i cmentarzysko szkieletowe w Kałdusie, gm. Chełmno, stanowisko 2 (badania 2004 – 2005)*, [w:] *XV Sesja Pomorzoznawcza. Materiały z konferencji 30 listopada – 02 grudnia 2005*, p. red. G. Nawrolskiej, Elbląg, s. 249 – 261.

Bojarski J., Chudziak W., Weinkauf M.
2006 *Z badań nad wczesnośredniowiecznym zespołem osadniczym w Kałdusie na Pomorzu Nadwiślańskim (lata 2000 – 2003)*, [w:] *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce – 15 lat później*, p. red. W. Chudziaka i S. Moździocha, Toruń – Wrocław – Warszawa, s. 369 – 382.

Chudziak W., Weinkauf M.
2009 *Wczesnośredniowieczna osada podgrodowa w Kałdusie (województwo kujawsko-pomorskie), stanowisko 2 (badania w latach 2005 – 2007)*, [w:] *XVI Sesja Pomorzoznawcza, Szczecin 22 – 24 listopada 2007 r.*, cz. 1: *Od epoki kamienia do okresu wczesnośredniowiecznego*, p. red. A. Janowskiego, K. Kowalskiego, S. Sowińskiego, Acta Archaeologica Pomoranica, t. III, Szczecin, s. 281 – 291.

Dulinicz M.
2001 *Kształtowanie się Słowiańszczyzny Północno-Zachodniej. Studium archeologiczne*, Warszawa.

Mons
2006 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Kałdusie (stanowisko 1)*, [w:] *Mons Sancti Laurentii*, t. III, p. red. W. Chudziaka, Toruń.
2010 *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Kałdusie (stanowisko 4)*, [w:] *Mons Sancti Laurentii*, t. V, p. red. W. Chudziaka, Toruń.

Weinkauf M.
2005 *Wczesnośredniowieczna osada podgrodowa w Kałdusie, gm. Chełmno, stanowisko 2 (badania 2002 – 2003)*, [w:] *XIV Sesja Pomorzoznawcza. Od wczesnego średniowiecza do czasów nowożytnych*, cz. 2, p. red. H. Panera i M. Fudzińskiego, Gdańsk, s. 119 – 134.
w druku a *Obiekt mieszkalny z początków wczesnego średniowiecza z Kałdusa (stanowisko 2), gm. Chełmno, woj. kujawsko-pomorskie*, [w:] *Studia*, t. VI, p. red. W. Chudziaka.
w druku b *Wczesnośredniowieczna osada podgrodowa i cmentarzysko szkieletowe w Kałdusie, gm. Chełmno, stanowisko 2 (badania w latach 2003 – 2006)*, [w:] *Biskupin 2007. Badania archeologiczne w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2003 – 2006.*

Jacek Bojarski, Marcin Weinkauf

Eine frühmittelalterliche Siedlung in Kałdus, Kujawisch-Pommersche Woiwodschaft (Fundstelle 2). Vorläufige Ergebnisse von im Zeitraum 2007-2009 durchgeführten Forschungen

Zusammenfassung

Die Siedlung von Kałdus ist Teil eines von 1996 an ununterbrochen vom Institut für Archäologie der Nikolaus-Kopernikus-Universität Toruń untersuchten weitläufigen Siedlungskomplexes. Die 2007-2009 fortgesetzten Forschungen gaben Aufschluss über die Reichweite der frühmittelalterlichen Siedlung in deren östlichem sowie nordwestlichem Teil. In im Süden angelegten Gruben stieß man jedoch auf eine weitere Anhäufung von frühmittelalterlichen Siedlungsgruben, die vom grundlegenden Teil der Siedlung durch eine mehrere Kilometer betragende objektlose Zone abgetrennt war. Insgesamt untersuchte man eine Fläche von 20,5 Ar, wobei 385 Objekte, darunter Wohn-Wirtschaftsgruben, Pfostengruben, zwei Körpergräber, ein Urnenbrandgrab sowie vier Objekte, die die Grenze der Siedlung markierten (Graben und Palisaden), freigelegt und dokumentiert wurden. Die Relikte der aus dem frühen Mittelalter stammenden Wohn-Wirtschaftsbebauung konzentrierten sich in einem Streifen von etwa 20 Metern Breite hauptsächlich entlang der Geländekulminationsachse. Die Lage der freigelegten Gruben wie auch die Überreste der Palisaden lassen auf das Bestehen von einzelnen Gehöften schließen. Das innerhalb von drei Jahren Forschung gewonnene mobile Material besteht aus etwa 44 500 Gefäßkeramik-Fragmenten, wovon fast 35 000 Funde Bruchstücke von auf den Zeitraum 12.-Anfang 13. Jh. datierten frühmittelalterlichen Gefäßen darstellen. Nur eine kleine Menge von Gefäßen repräsentierte eine frühere Phase lokaler Keramikproduktion (7.-11.Jh.). Darüber hinaus stieß man auf etwa 1000 Gegenstände, die mit dem täglichen Leben der Bewohner jener frühmittelalterlichen Siedlung verbunden waren, darunter Werkzeug, Kleidungselemente, Schmuck, Teile der Bewaffnung, Münzen, Gewichte, Bronzeelemente von zusammensetzbaren Schälchenwaagen, Bleikreuze sowie Würfel und Spielsteine.